

891.995

թ. 95

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐԱՆԻ ԳՐԱԳՐԱՐԱՆ

10
118

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐԱՆԻ

ՄԱՍԻՍ

118

ՏԷՐՆ ՈՒ ԾԱՌԱՆ

ԵՒ

ՈՒՐԻՇ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ

1934

Պուրբե

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1.— ՏԷՐՆ ՈՒ ԾԱՌԱՆ	Յ. Թուժանեանի
2.— ԱՐՁԸ	Գաբրիէլեանի
3.— ՔԱԶ ՆՍՁՍՐ	Լ. Շանթի կողմէ մշակուած
ժողովրդական հէքեսթ
4.— ԱՆՏԱՌԻՆ ՄԱՆՈՒԿԸ	Ղ. Աղայեանի
5.— ԵՐԵՔ ԹԻԹԵՌՆԻԿ	Թարգմ. Օրտմանէ

ԱՌԱՋԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Արարեսեան Սարգիս	նախագահ
Ղազարեան Յովի	} փոխ
Թուլումզանեան Արց.	
Մասէնեան Սմբատ	նախագահ
Չուլեան Վահէ	} խորհրդականներ
Աւետիսեան Յովի.	
Առաքելեան Վարդան	
Բանիկեան Հրաչեայ	
Յովնանեան Սրուանդ	} Կրկնիչներ
Մուրլիս Ա.	
Մխիթարեան Գրիգոր	
Քեօսանեան Գեորգ	

ԱՐԴԻ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Ղազարեան Յովի.	} նախագահ
Յովնանեան Վաղարշ.	
Սէմիգեան Գրիգոր	} փոխ նախագահ
Մասէնեան Սմբատ	
Քեօսանեան Գեորգ	} խորհրդականներ
Պողոսեան Գալիք	
Պենյեան Լեւոն	
Յովնանեան Գեորգ	

ՏՆՕՐԷՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Սէմիգեան Գրիգոր	նախագահ
Յովնանեան Վաղարշ.	գանձապահ
Քեօսանեան Գեորգ	խորհրդական

ՀԱՇՈՒՅԻՆՆԻՉՆԵՐ

Կարկրեան Արամ
Թիւլպէնդեան Շարարդ
Մանուկեան Ա. Մանուկ

Monitor Ofic. Nr. 128 (1933)

ՏԷՐՆ ՈՒ ԾԱՌԱՆ

ՅՈՎ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆԻ

Երկու աղքատ եղբայրներ կ'ըլլան, որոնք կը մըտածեն թէ ինչպէս ընեն որ պահեն իրենց տունը: Կ'որոշեն վերջապէս որ փոքրը մնայ տունը, իսկ մեծը երթայ ծառայ ըլլայ հարուստի մը քով, դրամ վաստկի ու զրկէ եղբորը:

Պզտիկը կը կենայ տունը, իսկ մեծը կ'երթայ ծառայ կը մտնէ ունևորի մը:

Ծառայութեան պայմանաժամ կը նշանակեն մինչև գարնան կկուի ձայն հանելը: Բայց հարուստը պայման կը դնէ ծառային, թէ մինչև այն ատեն մեզմէ ով որ բարկանայ թող տուժէ: Եթէ դուն բարկանաս՝ հազար լէյ տուգանք պիտի տաս ինձի, իսկ եթէ ես բարկանամ՝ պէտք է ես տամ քեզի նոյն զըրամը:

Բայց ես հազար լէյ չունիմ, կ'ըսէ ծառան:

Հոգ չէ, փոխարէնը տասը տարի ձրի կը ծառայես ինձի:

Աղքատ տղան թէև կը վախնայ այս կասկածելի պայմանէն, բայց կը խորհի միևնոյն ատեն, թէ իր ձեռքն է բարկանալ կամ չբարկանալը:

«Ինչ կ'ուզեն թող ըսեն, չեմ բարկանարկը լմնայ կ'երթայ, իսկ եթէ իրենք բարկանան աւելի լաւ, թող տուժեն՝ դրուած պայմանին համաձայն»:

Կը համակերպի, պայմանագրութիւնը կը կնքեն և կը լծուի գործի:

Միւս օրը, կանուխ, տէրը արթնցնելով իր ծա-

ուան՝ կը դրկէ գայն արտը հնձելու: Գնա՛, կ'ըսէ, ցոր-
չափ լոյս է՝ կը հնձես, իսկ երբ մ'ի՞նչ է՝ կը դառնաս ու
կուգաս:

Ծառան կ'երթայ, կը հնձէ ամբողջ օրը, և երբ ի-
րիկունը յոգնած տուն կը վերադառնայ, տէրը կը
հարցնէ իրեն.

— Ինչո՞ւ եկար, այ մարդ:

— Եկայ, որովհետև մայր մտաւ արևը:

— Չըլար այդպէս, կ'ըսէ տէրը, ես չըսի՞ քեզի
որ պէտք է աշխատիս մինչև մ'ի՞նչելը: Ճիշդ է, գա-
ցած է թէև արևը, բայց անոր եղբայր լուսինը կը լու-
սաւորէ երկիրը, ո՞ւր է մութը, նայէ՛, ի՞նչպէս լոյս է
ամէն կողմ:

Ծառան զարմացած կը մնայ, քիչ մ'ալ բարկա-
ցածի երևոյթով:

— Բայց կարծեմ բարկացած ես, կը հարցնէ տէ-
րը ծառային:

— Ո՛չ, բարկացած չեմ բնաւ, միայն թէ շատ

յոգնած ըլլալով ուզեցի հանգիստ ընել քիչ մը... կը
կակազէ ծառան և կրկին կ'երթայ արտը՝ հնձելու:

Կը հնձէ, կը հնձէ մինչև որ լուսինն ալ կը մտնէ
մայրը: Բայց հազիւ լուսինը անյայտացած՝ կը ցաթէ
արևը: Ծառան ուժասպառ կ'իյնայ արտին մէջ:

— Վայ, խերն անիծեմ քու արտիդ ալ, քու հա-
ցիդ ալ, տուած վարձքիդ ալ... կ'սկսի հայհոյել լու-
սահատած:

— Բարկացած կ'երևի, հա՛, կ'ըսէ հարուստը,
տնկուած՝ ծառայի գլխուն: Երբ բարկանաս, գիտցած
ըլլաս մեր պայմանը պայման է, ետքը չըսես թէ ա-
նիրաւ վարուեցան հետս:

Եւ համաձայն պայմանագրութեան, կ'ստիպէ որ
ծառան հազար լէյ տուգանք տայ և կամ տասը տարի
ձրիաբար ծառայէ իրեն:

Խեղճ ծառան կը մնայ կրակի մէջ: Հազար լէյ
չունէր որ տար ու ազատէր հոգին, միևնոյն ատեն
տնկարելի էր ծառայել այս տեսակ մարդու մը քով,
որով կը մտածէ, կը մտածէ, վերջապէս հազար լէյի
պարտամուրհակ մը տալով հարուստին՝ ձեռքը պա-
րապ կ'վերադառնայ տուն:

— Ի՞նչ եղաւ, կը հարցնէ պզտիկ եղբայրը: Մեծը,
տրտում տխուր, կը պատմէ գլխուն եկածը, ինչպէս որ
պատահած էր:

— Վնաս չունի, կ'ըսէ փոքր եղբայրը, մի մտա-
հոգուիր բնաւ, միայն թէ հիմակ ալ դուն կեցիր տու-
նը և ես քու տեղդ երթամ ծառայութեան:

Եւ կ'երթայ ծառայ կը մտնէ նոյն հարուստին
տունը:

Հարուստը պայմանաժամ կ'ընտրէ դարձեալ մին-
չև կկուին խօսիլը, պայմանաւ որ եթէ ծառան բար-
կանայ, հազար լէյ վճարէ կամ տասը տարի ձրի ծա-
ռայէ իրեն, իսկ եթէ ինքը բարկանայ՝ պարտաւորուի
վճարել նոյն գումարը և անմիջապէս ազատ արձակել
ծառան:

— Չէ՛, այդքանը չի բաւեր, կ'աւելցնէ տղան, եթէ դուն բարկանամ՝ երկու հազար լէյ տաս ինծի, իսկ եթէ ես բարկանամ՝ ես տամ երկու հազարը կամ քսան տարի ծառայեմ քեզի ճրիաբար:

Ուրախութեամբ կ'ընդունի հարուստը, պայմանագրութիւնը կ'կնքեն և այս անգամ ալ փոքր եղբայրը կ'սկսի գործի:

Առտու կ'ըլլայ, բայց ծառան չ'եմեր տեղէն: Տէրը դուրս կ'եմնէ, ներս կը մտնէ՝ ծառան կը քնանայ անփոյթ:

— Այ տղայ, ելի՛ր, կէսօր եղաւ:

— Բարկացե՛ր ես, ի՞նչ... գլուխը դուրս կը հանէ ծառան վերմակին տակէն:

— Չէ՛, չեմ բարկանար, կ'պատասխանէ տէրը, վախցած, միայն կ'ըսեմ թէ պէտք է արտը երթանք հնձելու:

Վերջապէս ծառան կ'եմնէ անկողնէն, կ'սկսի հագնիլ տրեխները: Տէրը ներս դուրս կ'երթայ կուգայ, բայց միւսը ձեռքերը կ'երեւցնէ ու կ'երեւցնէ տրեխներուն վրայ:

— Տղայ՛, քիչ մը շուտ բռնէ ձեռքերդ, մեզի կ'ըսպասէ գործը:

— Ի՞նչ, բարկացած ես:

— Չէ, ինչո՞ւ բարկանամ, միայն ըսել ուզեցի թէ շատ ուշացանք այս առտու:

— Հա՛, այդպէս ըսէ թէ չէ պայմանը պայման է: Ծառան մինչև կը հագնի տրեխները և արտը կ'երթան՝ կ'ըլլայ կէսօր:

— Բայց հիմակ ճաշի ատեն է, ոչ թէ հնձելու. տես ամէն մարդ ճաշի է նստեր, մենք ալ ճաշենք, յետոյ:

Կը նստին, կը ճաշեն: Ճաշէն վերջն ալ կ'ըսէ, թէ մշակ մարդիկ ենք, քիչ մը շքնացած, հանգիստ

չ'ըրած՝ չըլլար, և գլուխը խոտերուն մէջ խոթելով կը քնանայ մինչև իրիկուն:

— Ծօ՛, ելի՛ր, իրիկուն եղաւ, ուրիշները հնձեցին լմնցուցին, մեր արտը մնաց... վա՛յ, քեզ այս կողմը դրկողին խերն անիծեմ, քթէդ գայ կերած հացդ ալ, խմած ջուրդ ալ... Աս ինչ բան էր գլխուս եկաւ... կ'սկսի տրտնջալ աղան:

— Վա՛յ, չ'ըլլայ թէ բարկացած ըլլաս, կ'ըսէ ծառան՝ գլուխը վեր առնելով խոտերուն մէջէն:

— Չէ՛, ո՞վ է բարկացողը, ըսի թէ արդէն մըթներ է և ժամանակ է տուն երթալու:

— Հա՛, այդպէս ըսէ, երթանք, թէ չէ գիտես մեր պայմանը. վա՛յ բարկացողին:

Տուն գալով կը տեսնեն որ հիւր է եկեր: Ծառան կը դրկէ ըսելով թէ՛ գնա՛, մեր ոչխարներէն մէկը մորթէ:

— Ո՞րը, կը հարցնէ ծառան:

— Որը որ հանդիպի:

Ծառան կ'երթայ: Քիչ վերջը լուր կը բերեն հարուստին թէ՛ հասի՛ր, ծառագ կ'ջարդէ բոլոր ոչխարներդ: Իսկապէս, հարուստը վաղելով կը տեսնէ որ ծառան մորթեր է բոլոր ոչխարները: Ձեռքը գլխուն զարներով կը պոռայ:

— Անիծուիս, տղայ, աս ի՞նչ է, օճախս մարեցիր, կոտորին ձեռքերդ, անպիտան:

— Դուն չ'ըսի՛ր ինձի թէ «մորթէ որը որ պատահի», ես ալ դուրս չեղայ հրամանէդ, կը պատասխանէ հանդարտօրէն ծառան: Ի՞նչ, բարկացա՞ր ըրածիս:

— Ո՛չ, ո՛չ, միայն թէ մեղքցայ այսքան ապրանք փճացուցած ըլլալուդ:

Պզտիկ եղբայրը, այսպէս քանի մը ամիս, մինչև ձմեռ ծառայելով այս հարուստին տունը, խերը կ'անիծէ մարդուն, տակն ու վրայ կ'բերէ զայն՝ հասցնելով յուսահատութեան դուռը: Հարուստը հիմա կը խորհի թէ՛ ինչպէս ընէ որ ազատի այս ծառայէն, կը կուի ձայնը լսելէն առաջ, որովհետև նոր էր սկսած ձմեռը և տակաւին երկար ամիսներ յետոյ պիտի գար գարունը և լուէր կկուին ձայնը:

Կը մտածէ, կը մտածէ, յետոյ կինը կը տանի անտառը, զայն կը հանէ ծառի մը վրայ, պատուիրելով որ վերէն «կուկու, կուկու» կանչէ: Ինքն ալ տուն գալով, ծառան կը տանի անտառ՝ որսի պատրուակով: Անտառ մտածնուն պէս, հարուստին կինը ծառին վրայէն կ'սկսի կանչել. «կուկու, կուկու»:

— Հա՛, աչքդ լոյս, կ'ըսէ տէրը ծառային, կկուն կանչեց, ժամանակդ լրացաւ:

Տղան հասկցաւ տիրոջ խորամանկութիւնը:

— Չէ՛, կ'ըսէ յսուած բան է որ ձմեռ ատեն կկուն ձայն հանէ ու խօսի, ի՞նչ տեսակ կկու է աս, պէտք է սպաննեմ զայն:

Կ'ըսէ և հրացանը կը քաշէ դէպի ծառը:

Տէրը անմիջապէս հրացանին առջևը կենալով կ'արգիլէ զայն, և կ'սկսի անիծել այդ մարդուն ծառայութեան մտած օրը:

— Բարկացած չե՞ս, կը հարցնէ ծառան:

— Բարկացած եմ, այո, բարկացած եմ, ալ հերիք է, եկո՛ւր, ինչ տուգանք կ'ուզես տամ և ազատիմ ձեռքէդ: Ճիշդ է եղեր որ կ'ըսեն թէ՛ «մարդ ինչ որ ընէ իրեն կ'ընէ»:

Այսպէս, փոքր եղբայրը մեծ եղբօրը տուած պարտքին թուղթը պատուելով, հազար լէյով կը վերագանայ տուն, այնքան փսաս և նեղութիւն տալէ վերջ իր տիրոջ:

Ու այն օրէն ի վեր հարուստը այլևս ոչ այդ տեսակ պայման կը դնէ իր ծառաներուն և ոչ ալ գանձք կը դրկէ արտ, որ հնձեն լուսնի լուսով:

ԱՐՋԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Չեմ գիտեր թէ ինչու որսորդ Պետրոսը որոշած էր բնակիլ իմ հայրենի անտառիս մէջ, բայց ես չէի սիրեր բնաւ այդ մարդը, որովհետեւ անիկա ինծի հանդիպած առաջին վայրկեանէն թշնամական վերաբերում ցոյց տուաւ և շարունակ աշխատեցաւ զիս բռնել կամ սպաննել, ինչպէ՞ս կրնայի սիրել մէկը, որ իմ գոյութեանս կ'սպառնար միշտ:

Երբեմն կը խորհէի նոյն իսկ, թէ գուցէ Պետրոսը մէկն է այն որսորդներէն, որոնք սպաննած են մայրըս, փոքր եղբայրս ու քոյրս: Հին բան է այս ըսածըս, այնքան հին որ հազիւ ճնշին բան մը կը յիշեմ այսօր այդ դէպքէն, որովհետեւ փոքր թոժիւն մըն էի այն ստեղծ: Այնքան միայն կը յիշեմ, թէ շատ ուրախ ժամանակ կ'անցնէինք այդ միջոցին երեք արջուկներս, խաղալէն զատ ուրիշ ո՛րէէ զբաղում չունէինք բնաւ, կը գուարճանայինք և կը վայելէինք մեր բարի մօր գգուանքները:

Մինակ մնացած օրէս փոխուեցաւ ամէն բան. այնքան փոքր էի տակաւին, որ չէի կրնար ճարել օրապահիկս, հետզհետէ նիհարցայ, տգեղցայ, այնպէս որ հազիւ կրնայի պտտցնել փոխտ, անխնամ մարմինս, ո՛ւր էր առաջուան գիրուկ, կունտիկ, լզուած ու մաքրուած թոժիւնը՝ ինչպէս տեսած էին զիս բոլոր ծառնօթ արջերը, որոնք հիմա չէին ճանչնար զիս:

Ողջ էր թէև հայրս, բայց ինձմով չէր հետաքրքր-

ուեր բնաւ, վրաս անգամ չէր նայեր, գուցէ մոռցած իսկ էր իմ գոյութիւնս: Ի՛նչ ընենք, այսպէս է արջերուն սովորութիւնը, արջ—հայրերը հոգ չեն տանիր բնաւ իրենց զաւակներուն:

Առաջին շաբաթները մեծ դժուարութեամբ կրցայ ապրիլ, իսկ երբ եկաւ ամառը՝ տաք օրերուն հետ ըսկրսան փոխուիլ նաև կեանքիս պայմանները: Անտառը հարստացաւ պտուղներով և կաղիներով, որոնցմէ կ'ուտէի ուղածիս չափ, որով ձմեռուան քունիս համար բաւելու չափ կրցայ իւր կապել և գիրնալ:

Չետզհետէ մեծնալով կատարեալ արջ եղայ և, արջերու սովորութեան համեմատ, սկսայ առանձին կեանք վարել՝ անտառին մէջ առատօրէն գտնելով սրտիս սիրած ուտելիքները:

Մնունդի մասին փափկաճաշակ և դժուարահաճ չէի բնաւ, կ'ուտէի ինչ որ հանդիպէր՝ արմտիք, արմատներ, սունկեր, պտուղներ, ձկներ և թռչուններու հաւկիթներ, նոյնիսկ թռչուններն ալ կ'ուտէի, եթէ կարենայի բռնել զանոնք իրենց բոյներուն մէջ, բայց ամէնէն շատ կը սիրէի մեղրը և մեծ հրճուանք կ'ըզգայի, եթէ ծառի մը խոռոչին մէջէն մեղուներու բըզգիւնը լսէի և կարենայի մօտենալ անոնց փեթակին: Մեղուներու խայթոցներէն չէի վախնար բնաւ:

Մենակ կ'ապրէի թէև, բայց բաւական գոհ էի վիճակէս՝ ցորչափ մեր անտառին մէջ բնակութիւն չէր հաստատած Պետրոսը: Ըսի նախապէս թէ ինչ անտանելի դրացի էր այդ մարդը, և տակաւին մինչև այսօր ալ չեմ հասկցած թէ ինչո՞ւ զիս կը հալածէին մարդիկ:

Եթէ հանգիստ ձգէին զիս, ես երբէք գործ չէի ունենար անոնց հետ, որովհետեւ ես չեմ նմանիր բընաւ իմ գիշատիչ ազգականներուս, ես չեմ ուզեր մարդ ուտել: Ես կ'ուզեմ միայն՝ ամառը հանգիստ կոտորել ծառերը, ուտել պտուղները, իսկ ձմեռը երկար քուն քաշել մինչև գարուն:

Ախ, եթէ գիտնայիք արջերու քունին քաղցրութիւնը՝ ձմեռուան ցրտաշունչ երկար ամիսներու ընթացքին՝ դուք ալ կը փափաքէիք արջ ըլլալ: Աշնան սկիզբները ինձ համար յարմար որջ մը կը փնտռեմ՝ ժայռի մը կամ գետին ինկած ծառի մը խոռոջին մէջ, և ցուրտերը սկսածին պէս կը մտնեմ որջս, կը ծածկուիմ նախապէս իմ պատրաստած շիւղերով ու ճիւղերով, և որպէսզի հետքս կորսնցնեմ, ետ ետ կ'երթամ ներս մտած ատենս, կ'անյայտանամ և կը քնանամ հանգիստ ու ապահով: Տեսէ՛ք, որքան խելացի ենք արջերս:

Ես սովորաբար որջս կը մտնեմ այն ատեն միայն, երբ ձիւնը կ'սկսի տեղալ ու ծածկել ամէն բան: Պիտի զարմանաք պուցէ թէ ինչպէս կ'ընամ օդ առնել և շնչել ձիւնի թանձր խաւին տակ, թերևս պիտի կարծէք նոյնիսկ, որ շատ ատեն կը խեղդուին ալ արջերը իրենց ծակին մէջ՝ օդի պակասութենէն: Անհոգ եղէք այդ մասին, արջերս կ'ընանք ամենահանգիստ կերպով շնչել ձիւնին տակ, որովհետև մեր տաք շունչէն ձիւնը հալելով ծակ մը կը բացուի, ուրկից օդը կը մտնէ ներս, և եթէ ո՛րեք շար մարդ կամ դժբախտ զէպք անհանգիստ չընէ մեզ՝ մինչև գարուն կը քնանանք անուշ անուշ:

Բայց Պետրոսի պէս դրացի մը ունեցողը կ'ընայ քնանալ հանգիստ: Տակաւին ձմեռուան առաջին օրերուն, հազիւ տեղաւորուած բնակարանիս մէջ, նոյնիսկ դեռ չէի ալ քնացած, Պետրոսը նկատեց որջս: Շուները պաշարեցին զիս, իսկ ինքը հրացանը բռնած պատրաստ կ'ապասէր մօտերը: Ի հարկ է, անհնար էր այլևս հանգիստ մնալ հոն, որով յանկարծ դուրս խոյացայ և այնպէս արագ վազեցի, որ Պետրոսը հազիւ ժամանակ ունեցաւ ետևէս կրակելու, բայց բախտէս փնդակը վրիպեցաւ և ինձի չղպաւ բնաւ:

Յաջորդ ա՛նուան ամբողջ տևողութեան ետևէս ինկած էր այդ որսորդը, կ'ուզէր որսալ զիս, բայց ես միշտ յաջողեցայ փախչիլ անոր ձեռքէն: Դուք կը կարծէք թէ ապուշ կենդանիներ ենք արջերս, բայց կը սխալիք, գիտցած ըլլաք որ մենք ձեր կարծածէն շատ աւելի խելացի ենք:

Նորէն եկաւ աշունը և ես, որջս մտնելէ առաջ, ուզեցի վերջին պտոյտ մը ևս ընել անտառին մէջ և լաւ մը կշտացնել փորս: Եւ որովհետև մենք արջերս կը սիրենք կոխկրտուած ճամբաներէն քալել, շարունակեցի ճամբաս կածանէ մը (նեղ ճամբայ) և հասայ եզերքը փակի մը, որուն վրայ ձգուած քանի մը եղևնիներ իբրև կամուրջ կը ծառայէին: Զգուշութեամբ սկսայ անցնիլ այդ կամուրջէն:

Արջերուս հոտառութիւնն ու լսողութիւնը շատ սուր են և ատոնց շնորհիւ է որ շատ անգամ կ'ազատինք թշնամիին ձեռքէն, իսկ եթէ նոյնքան ալ սուր տեսողութիւն ունենայինք, ի հարկ է մեծ դժուարութիւններով պիտի կ'ընային որսալ մեզ:

Դժբախտաբար, վայրի բաղեր որսալու համար Պետրոսը պահուրտած է եղեր այդ կամուրջին տակ: Հողը փափուկ ձիւնով ծածկուած ըլլալուն համար որսորդը չկրցաւ լսել ոտնաձայներս. բոլորովին մօտեցեր էի անոր, երբ յանկարծ տեսանք զիրար:

Երկուքս ալ ցնցուեցանք, նոյնիսկ վախցաւ Պետրոսը և անմիջապէս հրացանը քաշելով կրակեց, բայց այնքան վրդովուած էր, որ չկրցաւ մինչև անգամ ուղիղ նշան առնել, նորէն վրիպեցաւ գնդակը:

Բայց ես սաստիկ բարկացած՝ ակռաներովս բռնեցի հրացանը և չկ'ընայով անոր երկաթէ խողովակը կտորել՝ կտոր կտոր ըրի հրացանին փայտէ կոթը:

Պետրոսը, փոխանակ իր հրացանը ազատել ջա-

Նայու, գետին ինկաւ և թևերը փռած մնաց անշարժ: Կարծեցի թէ հրացանին հարուածը փոխանակ ինծի դպելու անոր գացած և սպաննած էր զայն: Քանի մը անգամ դարձայ շուրջը, տեսայ որ ոչ մէկ շարժում չընէր՝ համոզուեցայ մեռած ըլլալուն: Եւ որովհետև արջերս սովորութիւն չունինք քնացած կամ մեռած

մարդոց վնասելու, ձգեցի զայն հանգիստ՝ ուղե-
րով շարունակել ճամբաս: Հաղիւ երկու քայլ առած՝
տեսայ Պետրոսին որսորդութեան պայուսակը բաղե-
րով և ճագարներով լեցուն: Չե՞ս ուտեր այդ համով
ընթրիքը:

Մինչդեռ՝ կռնակս Պետրոսին դարձուցած և բոլորովին զայն մոռցած՝ կ'ուռէի պայուսակին մէջիները, յանկարծ տեսնեմ որ այդ մեռած կարծած մարդս ելեր դէպի անտառ կ'փախչի:

Համեղաճաշակ ուտելիքները արդէն իջեցուցեր էին բարկութիւնս, քայց քանի որ մարդը կ'փախչէր, ես ալ ինկայ ետևէն: Պոտք է ըսեմ որ մեծ գուարձութիւն պատճառեց ինձ այդ խաղը:

Ակնթարթ մ'էր մնացած անոր հասնելուս, երբ Պետրոսը արագացուց իր վազըը, նորէն բարկացայ և ուղեցի անպատճառ բռնել: Պէտք է գիտնաք որ շատ ուժեղ ենք թէև արջերս, քայց մեր այդ ուժը կը կըրկնապատկուի բարկացած ատեննիս, ուրեմն կրնաք երևակայել թէ ի՞նչ կ'ըլլայ այդ վայրկեանին ձեռքս անցնող թշնամիին վիճակը: Խեղդել և ձգելը բան մը չէ, իրաւ որ:

Պետրոսը սարսափէն կը վազէր դէպի մեծ գետը, որուն մէջ կը թափին մանր փոակները: Կը կարծէի թէ գետեզերք հասածին պէս ետ պիտի դառնայ, որով դիւրաւ պիտի կարենամ բռնել զինքը, քայց այդպէս չեղաւ, ծառի մը հանդիպելով արագ արագ վեր ելաւ:

Պիտի կարծէք թերևս, թէ ես ալ շուարած մնացի վարը. ո՛չ, ես ալ սկսայ ծառը ելնել, ի հարկէ քիչ մը աւելի դանդաղ բաղդատմամբ Պետրոսին: Վեր նայելով տեսայ որ Պետրոսը ճիւղի մը վրայ նստած ինծի կը նայի, կը կարծէր որ ես ծանր մարմինովս պիտի չկրնայի ելնել ճիւղին վրայ: Գուցէ անխոհեմութիւն էր ինծի համար այդպէս քայլ առնելը, քայց այնքան բարկացած էի որ չկրցայ բարակը մտածել:

Սկսայ բարձրանալ, իսկ Պետրոսը գոյնը նետած՝ իրարու կը զարնէր ակռաները: Ես որքան մտանայի Պետրոսը աւելի կը հեռանար դէպի ճիւղին ծայրը:

Ճիւղը ծոեցաւ և ճարճատիւնով մը կոտորուելով
ես ու Պետրոսը ինկանք վար: Ծառը բարձր էր և
մենք անոր գագաթն էինք հասած, եթէ հողին վրայ
ինկած ըլլայինք, բուրդ էր գործերնիս, բայց որովհե-
տև ճիւղ գետեզերքն էր ծառը, ինկանք ջուրին մէջ
և սկսանք լողալ: Պետրոսը ի՞նչ եղաւ՝ չեմ գիտեր, ինձ
համար ախորժեղի չէր պաղ ջուր, բարեբախտաբար
լաւ լողալու շնորհիւ հասայ եզերքը և շարունակեցի
ճամբաս:

Կարծեմ թէ Պետրոսն ալ լողալով եզերքն ելած և
կամաց մը կծկած էր վախէն: Չեմ կարծեր որ աս-
կից վերջ արջ որսալ ուզէ ան:

Ք Ա Ջ Ն Ա Ջ Ա Ր

Գրեց՝ ԼՆՈՒՆ ՇՍՆԹ

Կ'ըլլայ չըլլար խեղճ մարդ մը, անունը Նազար:
Ծոյլ ու անշնորհք մարդ մը, և այնքան վախկոտ,
այնքան վախկոտ, որ մինակը ոտքը ոտքէն առաջ չէր
դներ, թէ սպաննէիր ալ: Օրը մինչև իրիկուն կնկա-
նը փէշին փակած՝ անոր հետ դուրս կ'ելլէր, անոր հետ
ներս կը մտնէր: Անունը դրեր էին վախկոտ-Նազար:

Այս վախկոտ Նազարը գիշեր մը կնոջը հետ դուրս
կ'ելլէ իրենց շեմքը: Որ դուրս կ'ելլէ իրենց շեմքը,
կը տեսնէ ճրբճրբքան լոյս-լուսնակ գիշեր է, կ'ըսէ.

— Այ կնիկ, ի՞նչ կարաւան կտրելու գիշեր է...:
Սիրտս կ'ըսէ՛ ելի՛ր գնա Հնդկաստանէն եկող Շահի
կարաւանը կտրէ՛, բեր, տունը լեցու՛ր...:

— Չայնոգ կտրէ՛ ու տեղդ նստէ՛. կարաւան կըտ-
րողիս նայեցէ՛ք... — կը ծաղրէ կինը:

— Անգգա՛մ կնիկ, ինչո՞ւ թող չես տար, որ եր-
թամ կարաւանը կտրեմ բերեմ տունը լեցունեմ: Եւ
ալ ի՞նչ տղամարդ եմ ես, որ դուն կը համարձակիս
առջևս խօսելու:

Մարդը որ շատ կը խօսի, կինը կը մտնէ տուն
ու դուռը ետևէն կը գոցէ:

— Հոգեմ այդ վախկոտ գլուխդ. դէ՛, հիմա գնա՛
կարաւան կտրէ:

Նազարը կը մնայ դուրսը: Վախէն լեզուպատտով
ինչքա՛ն կ'աղաղակէ, կը պաղատի, որ կնիկը դուռը
բանայ, ի դուր, կնիկը չի բանար: Ծարը կտրած կ'եր-

3369 - 2010

Թայ պատին տակը կը կծկտի ու դողահար կ'անցնէ գիշերը, մինչև լոյսը կը բացուի:

Նազարը սրգողած պառկեր է արևկող այն պատին տակը ու կը սպասէ, որ կնիկը գայ ու տուն տանի:

Ամառուան տաք օր, ճանճերը լեցուն, ինքն ալ արարկոտ, կը ծուլանայ մինչև անգամ քիթ ու բերանը

սրբերու. ճանճերը կուգան, կը նստին ու կը լեցունին անոր քիթ ու պոռնոզին: Որ շատ կը նեղացնեն՝ ձեռքը կը տանի, կը դարնէ երեսին: Ճանճերը կը շարդուին, կը թափին գետին:

— Վա՛յ, սա՛ ինչ բան էր... — կը մնայ դարմացած:

Կ'ուզէ համրել, թէ մէկ դարկով քանի՞ հատ է սպաններ, համրել չի կրնար: Կը մտածէ, որ հազարէն պակաս չէ ըլլալու:

Վա՛հ. ես այնպէս քաջ մարդ եմ եղեր, կ'ըսէ, ու մինչև այսօր չեմ գիտցեր...: Ես որ կրնամ մէկ դարկով հազար շունչ-կենդանի շարդել, ալ ինչո՞ւ եմ կեցեր այս անպիտան կնկան քովը:

Կ'ելլէ հողկէ ու կ'երթայ շիտակ իրենց գիւղի տէրատէրին կուշար:

— Տէ՛րտէր, օրհնեա՛ ի Տէր:

— Աստուած օրհնէ որդի՛ս:

— Ա՛ տէրտէր, հապա չես ըսեր՝ ասանկ ասանկ բան:

Ու կը պատմէ իր քաջագործութիւնը, հեան ալ կը յայտնէ որ իր կնկանը քովէն պէտք է կորչի: Միայն կը խնդրէ, որ իր ըրած քաջութիւնը տէրատէրը գրի առնէ, որ անյայտ չմնայ, որ ամէնքն ալ կարդան ու գիտնան: Տէրտէրն ալ կատակի համար լաթի կտորի մը վրայ կը գրէ:

«Անյաղթ հերոս քաջըն Նազար,

Որ մէկ զարնէ՛ շարդէ հազար»:

Եւ կուտայ անոր: Նազարն կ'ամրացնէ այս լաթին կտորը փայտի մը ծայրը, ժանգոտած թուրի կրտոր մը կը կապէ մէջքը, կը նստի իրենց հարևանի իշուն վրայ ու դուրս կուգայ գիւղէն:

Դուրս կուգայ գիւղէն, կը բռնէ ճամբայ մը ու կ'երթայ: Ինքն ալ չգիտէ, թէ այդ ճամբան ուր կը

(1591-2010)

տանի: Կ'երթայ, կ'երթայ, մէյ մըն ալ ետ կը նայի, կը տեսնէ գիւղէն հեռացեր է: Սիրտը վախ կ'իյնայ: Իրեն սիրտ տալու համար կը սկսի քթին տակէն մրմուռ, երգել, ինքնիրենը խօսիլ և իշուէն վրայ բարկանալ: Քանի կը հեռանայ՝ այնքան վախը կ'աւելնայ, քանի վախը կ'աւելնայ՝ այնքան ձայնը կը բարձրացնէ, կը սկսի գոգոռալ, հեան ալ միւս կողմէն էջը կը սկսի զուլ: Այս աղմուկէն ու աղաղակէն թրուշուները կը փախչին մօտիկ ծառերէն, նապաստակները թռփերէն, գորտերն ալ կանաչներուն մէջէն կը թափին ջուրը...

Նազարը ձայնը աւելի կը ձգէ գլուխը: Իսկ երբ կը մտնէ անտառ, կարծես թէ ամէն ծառի տակէն, ամէն թռչի մէջէն, ամէն քարի ետեւէն, ուր որ է, հիմա գագան մը պիտի յարձակի կամ աւազակ մը: Սարսափահար կը պոռայ, ինչ կը պոռայ...

Դուն մի՛ ըսեր, այդ ժամանակ գիւղացի մը ձին ետեւէն քաշելով անտառին մէջէն միամիտ կուգայ: Այս զարհուրելի ձայնը, որ ահանջը կ'իյնայ, կանգ կ'առնէ:

— Բանս վերջացաւ, կ'ըսէ. կայ ու չկայ աւազակներն են:

Ձին կը թողնէ, կը նետուի ճամբուն տակի անտառը ու երկու ոտք ունէր, երկուքն ալ փոխկ'առնէ ու կը փախչի:

Բախող սիրեմ, Քաջ Նազար: Գոգոռալով կուգայ, կը տեսնէ թամբած ձի մը ճամբուն մէջտեղը կեցած իրեն կը սպասէ: Էջէն կ'իջնէ վար, կը հեծնէ ձին ու կը շարունակէ ճամբան:

Շատ կ'երթայ թէ քիչ կ'երթայ, շատն ու քիչը ինք գիտէ, կ'երթայ ու կը հասնի գիւղ մը. ինքը գիւղին անձանօթ, գիւղը իրեն: Ո՛ւր երթայ, ո՛ւր չերթայ: Տունէ մը գլուխայի ձայն կը բուրի. ձին եր

քշէ դէպի այդ տունը, կ'երթայ ու կ'իյնայ հարսնետուն մը:

— Բարի օր ձեզի:

— Այ Աստուծո՛ւ բարին քեզի, բարի եկար, հազար բարով:

Հրամեցէ՛ք, հա՛ հրամեցէ՛ք. տէ՛, հիւրը Աստուծունն է. կը տանին ու կը բազմեցնեն սեղանին վերին ծայրը իր դրօշակին հետ: Ու աչքը բարին տեսնէ, ինչ որ անոր առջևը կը լեցնեն թէ՛ ուտելիք, թէ՛ խմելիք:

Հարսնետունները կը հետաքրքրուին թէ ո՞վ է այդ տարօրինակ անձանօթը: Վարի ծայրէն մէկը կը բռնէ իր քովը նստածին ու կը հարցնէ, «աս ալ իր քովի նստածին կը բռնէ ու կը հարցնէ, և այսպէս կարգով իրար բռնելով ու հարցնելով բանը կը հասնի վերին ծայրը նստած տէրտէրին: Տէրտէրը կերպով մը կը կարգայ հիւրի դրօշակին վրայինը:

«Անյաղթ հերոս, Քաջըն Նազար,

Որ մէկ զարնէ՛ ջարդէ հազար»:

Կը կարգայ ու զարհուրած կը յայտնէ իր քովը նստածին, «աս ալ ի՛ր կողքի նստածին, «աս ալ երրորդին, երրորդը՝ չորրորդին. այսպիսով կը հասնի մինչև դրան տակը նստողին և ամբողջ հարսնետունը կը տարածուի, թէ պա՛ չե՞ս ըսեր, նորեկ հիւրը ինքն է եղեր,

Անյաղթ հերոս, քաջըն Նազար,

Որ մէկ զարնէ, ջարդէ հազար:

— Քաջ Նազարն է, հա՞. — կը բացագանչէ պարծենկոտին մէկը: — Ինչքան է փոխուեր. մէկ անգամէն լաւ չի ճանչցայ...

Եւ մարդիկ կը գտնուին, որ կը պատմեն անոր բրած քաջագործութիւնները, իրենց հին ծանօթութիւնը և միասին անցուցած օրերը:

— Հապա ի՞նչպէս է, որ այդ տեսակ մարդը հե-
տը ոչ մէկ ծառայ չունի. — զարմանքով կը հարցնեն
անձանօթները :

— Ասանկ է անոր սովորութիւնը, ծառաներով
պատիլ չի սիրեր: Անգամ մը իրեն հարցուցի. ըսաւ՝
ծառան ինչի՞ս է պէտք, ամբողջ աշխարհքը իմ ծա-
ռան է ու իմ ծառան :

— Հապա ի՞նչպէս է, որ կարգին թուր մը չունի,
այդ ժանգոտ երկաթի կտորն է մէջքը կապեր :

— Շնորհքն ալ ճիշտ ատոր մէջն է, որ այդ ժան-
գոտ երկաթի կտորով մէկ զարնես ու ջարդես հազար,
թէ չէ՛ լաւ թրով, ինչ կայ որ, սովորական քաջերն
ալ կը ջարդեն :

Ու ապշած ժողովուրդը ոտքի կ'ելլէ ու կը խմէ
Քաջ-Նաւարի կենացը : Իրենց մէջի խելօքն ալ առաջ
կուգայ ու ճառ մը կ'ըսէ Նազարին. կ'ըսէ՝ մենք շա-
տոնց լսեր էինք քու մեծ հուշակը, կարօտ էինք ե-
րեսդ տեսներու և ահա՛ այսօր բախտաւոր ենք, որ
քեզի կը տեսնենք մեր մէջը : Նազարը կը հառաչէ ու
ձեռքը թափ կուտայ : Ժողովուրդին մէջ խորհրդաւոր
կերպով իրարու աչք կ'ընեն, կը հաւկնան, թէ այդ
հառաչանքն ու ձեռքի թափ տալը ինչքան բաներ
կը նշանակէ :

Ու ցրուելով հարբած հարսնեւորները ամէն կողմ
կը տարածեն, թէ շուտով գալու է

Անյաղթ հերոս, քաջն Նազար,

Որ մէկ զարնէ, ջարդէ հաւար :

Կը պատմեն անոր զարմանալի քաջագործութիւն-
ները, կը նկարագրեն անոր ահուելի կերպարանքը :
Եւ ամէն տեղ իրենց նորածին երեխաներուն անուն-
ները կը դնեն Քաջ-Նազար :

Հարսնետունէն կը հեռանայ Նազարը ու կը շա-
րունակէ իր ճամբան : Կ'երթայ, կ'երթայ ու կը հաս-

նի կանանչադարդ դաշտ մը : Այս կանանչ դաշտին մէջ
կը թողու ձին որ արածի, դրօշակը կը տնկէ և ինքն
ալ դրօշակին շուքին տակ կը պառկի, կը քնանայ :

Դուն մի՛ ըսեր եօթը հսկայ եղբայրներ կան՝
եօթը աւաղակապետ, այս տեղերը իրե՛նցն են, ի-
րենց ամբողջ ալ մօտակայ սարին գլուխն է : Այս
հսկաները վերէն մտիկ կ'ընեն ու կը հասկնան որ
մարդ մը եկեր է իրենց բնակավայրը և սուօք փառօք
բազմեր է հոն : Շատ կը զարմանան, թէ ի՞նչ տեսակ սրտի
աէր և քանի՛ գլխանի մարդ պէտք է ըլլայաս արա-
րածը, որ առանց քաշուելու եկեր է իրենց տունն
ու տեղը բազմեր ու ձին ալ դաշտը արծակեր է :
Եօթը հսկայ եղբայրներէն ամէն մէկը երկաթէ գունդ
մը ունէր քառասուն լիւրանոց : Այս քառասուն լիւր-
անոց գունդերը վերցուցած եկած էին : Կուգան, ի՞նչ
տեսնեն աղէկ. ահա ձի մը որ կ'արածուի դաշտին
վրայ, մարդ մը կողքին քնացած, գլխուն վերևը դը-
րօշակ մը տնկած և դրօշակին վրայ ալ սապէս գըր-
ուած :

Անյաղթ հերոս, քաջըն Նազար,

Որ մէկ զարնէ, ջարդէ հազար :

Վա՛յ մայրիկ, քաջ Նազարն է՝ եղեր... : Մա-
տերնին կը կրծեն հսկաները ու տեղն ու տեղը սա-
սած կը մնան : Դուն մի՛ ըսեր թէ հարբած հարսնե-
նեւորներուն տարածած լուրը ասոնց ալ ականջը
հասած է : Այսպէս թուքերնին ցամքած, չորցած կը
սպասեն մինչև որ Նազարը քունը անէ ու ար-
թըննայ. մէյ մըն ալ կ'արթննայ, աչքերը կը բա-
նայ ու իր գլխուն վերևը կը տեսնէ քառասուն լիւր-
անոց երկաթագունդերը ուսերնուն վրայ առած եօ-
թը հսկաներ կուգան, ալ փորին մէջ սիրտ չի մնար :
Կը մտնէ դրօշակին փէշերուն ետև ու կ'սկսի դողալ

այնպէս ինչպէս տերերը կը դողայ աշնան հովէն: Հրակաները երբ կը տեսնեն որ անիկա գունատած է ու սկսած է դողալ, կ'ըսեն թէ բարկացած է, հիմա ուր որ է մէկ հարուածով եօթերնիս ալ կը սպաննէ: Ուստի՛ անոր առջև գետինը կը փռուին ու կը պաղատին սապէս.

— «Անյաղթ հերոս, քաջըն Նազար, Որ մէկ դարկով շարդես հազար.

«Մենք լսել էինք քու անաւոր անունդ, կը փափաքէինք արժանանալ քեզ տեսնելու. հիմա բախտաւոր ենք, որ անձամբ մեր հողն ես եկեր: Մենք քու խոնարհ ծառաներդ՝ եօթը եղբայրներ ենք. ահա՛ մեր ամրոցն ալ սարին գլուխն է, մէջն ալ՝ մեր գեղեցիկ քոյրը: Կ'ողաչենք որ շնորհ ընես՝ գալու մեր հացը կտրելու...»:

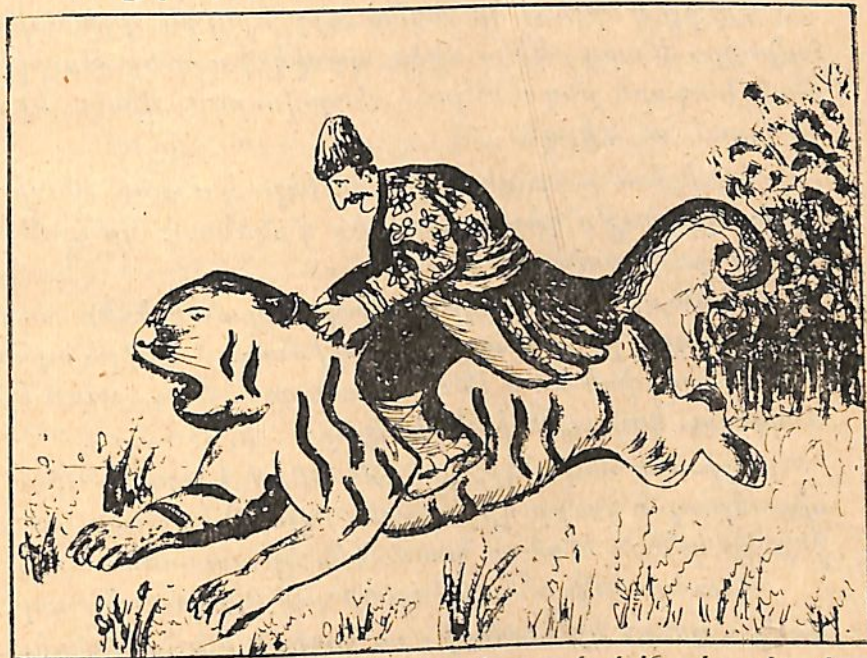
Այս խօսքերուն վրայ՝ Նազարին շունչը տեղը կուգայ, կը նստի իր ձին, անոնք ալ դրօշակն առած՝ առաջ կ'իյնան ու հանդիսաւորապէս իրենց ամրոցը կը տանին զինքը: Ամրոցը կը տանին, կը պահեն զինքը, թագաւորի վայել պատիւով կը պատուեն, ու այնքան կը խօսին իր քաջագործութիւններուն մասին, այնքան կը գովեն, որ իրենց գեղեցիկ քոյրը կը սիրահարուի մեր քաջ-Նազարին: Ինչ խօսք, որ յարգն ու պատիւն ալ, ասոր վրայ, իր անձին նկատմամբ հեռագնաց աւելի կը մեծնայ:

Այդ օրերը վազը մը կ'երևայ այդ երկրին մէջ ու սարսափ կը ձգէ ժողովուրդին վրայ: Ո՞վ կը սպաննէ, ո՞վ չ'ըսպաններ այդ վազը: Ի հարկէ Քաջ-Նազարը կը սպաննէ: Ուրիշ ո՞վ սիրտ կ'ընէ վազրին վրայ երթալու: Ամենքը կը նային Նազարին երեսը, վերը մէկ Աստուած, վարը մէկ Քաջ-Նազար:

Վազրի անունը լսելուն պէս Նազար վախէն

գուրս կը վազէ, ետ փախչի կ'ուզէ իրենց տունը, իսկ հոն կեցողները կը կարծեն, թէ կը վազէ, որ երթայ վազը սպաննէ: Կը բռնեն ու կը կեցնեն, թէ ո՞ւր կը վազես այդպէս առանց զէնքի, զէնք ա՛ն հետդ, այնպէս գնա՛: Զէնք կը բերեն, կուտան իրեն, որ երթայ իր փառքին վրայ քաջութիւն մըն ալ աւելցնէ: Նազարը զէնքը կ'առնէ ու կ'երթայ:

Կ'երթայ անտառ, ծառ մը կը բարձրանայ, վրան կը կծկտի, որ ո՛չ ինքը վազրին պատահի, ո՛չ ալ վառը իրեն: Հակառակի պէս անտէր վազրն ալ կուգայ ճիշտ այդ ծառին տակը կը պառկի: Նազարը որ վազը չի տեսնը, լեղին շուր կը կտրի, աչքերը կը սննան, ձեռքն ու սաքը կը թույնան ու, թրը՛ մի, ծառէն կ'իյնայ գազանին վրայ: Վազը սարսափած

տեղէն վեր կը ցատկէ, Նազարն ալ վախէն կը կպչի անոր մէջքին: Ու այսպէս կը փախչի խրտմած վազ

ըր՝ զարհուրած Նազարը մէջքին փակած, ի՛նչ կը փախչի, ո՛չ սար ու ձոր կը հարցնէ, ո՛չ քար ու փոս:

Մարդիկ մէյ մըն ալ կը տեսնեն, վա՛հ, Քաջ-Նազարը հեծեր է վագրը ու կը քշէ:

— Հա՛յ, հարա՛յ, եկէ՛ք, հա՛ եկէ՛ք, Քաջ-Նազարը վագրը ձի է շիներ ու հեծեր: Զարկէ՛ք, հա՛ զարկէ՛ք:

Միրտ կ'առնեն, ամէնքը մէկ կողմէն աղմուկով, հրճուողով կը յարձակին վրան, կը զարնեն դանակով, թուրով, հրացանով, քարով, փայտով ու կը սպաննեն:

Նազարը որ ուշքի կուգայ, լեզուն կը բացուի.

— Ափսո՛ս, կ'ըսէ, ինչո՞ւ սպաննեցիք, հազիւ ձի մըն էի ճարեր, այնքան պիտի քշէի որ...

Լուրը կ'երթայ կը հասնի այդ երկրին իշխանին ամբողջը: Մարդ, կին, մեծ, պզտիկ դուրս կը թափին Քաջ-Նազարն ընդունելու: Ժողովուրդը վրան երգ կը կապէ ու կ'երգէ:

Եւ իշխանը իր գեղեցիկ աղջիկը կուտայ անոր, եօթը օր եօթը գիշեր հարսնիք կ'ընեն ու կը գովեն հարսն ու փեսան:

Դուն մի՛ ըսեր, այս աղջիկը ուզած է եղեր հարևան երկրի թագաւորը: Երբ կ'իմանայ որ իրեն չեն տուեր, ուրիշի հետ են ամուսնացուցեր, զօրք կը ժողվէ ու կուգայ իշխանին վրայ:

Իշխանի մարդիկը կուգան Քաջ-Նազարի մօտ, պատերազմի լուրը կը յայտնեն, գլուխ կուտան, առջև կը կենան և անոր հրամանին կը սպասեն:

Պատերազմի անունը որ կը լսէ՝ Նազարը կը սարսափի, դուրս կը նետուի, որ փախչի ետ իրենց գիւղը: Մարդիկ կը կարծեն որ կ'ուզէ իսկոյն վազ տալ ու յարձակիլ թշնամի բանակին վրայ: Առջև կը

նետուին, կը բռնեն, կը խնդրեն, թէ այսպէս առանց զէնք ու զրահի ո՞ւր կ'երթաս, ի՛նչ կ'ընես, գլխէդ ձե՞ռք ես վերցուցեր, ի՛նչ է...

Կը բերեն զէնք ու զրահ կուտան, իր կինն ալ կը խնդրէ միւսներէն, որ շթողնեն Նազարը իր քաջութենէն տարուած մինակը յարձակի թշնամի զօրքին վրայ:

Եւ լուրը կ'երթայ կը տարածուի զօրքին ու ժողովուրդին մէջ, լրտեսներու միջոցով ալ կը հասնի թշնամիին, թէ Քաջ-Նազարը մինակ առանց զէնքի կը թռչէր դէպի պատերազմի դաշտը, հազիւ են զրուպել կարողացեր և շրջապատած կը բերեն...

Պատերազմի դաշտին վրայ ամենի նժոյգ մը կը բերեն և Նազարը կը նստեցնեն վրան: Ոգևորուած զօրքն ալ անոր հետը առաջ կը շարժուի անազին աղմուկով:

— Կեցցէ՛ Քաջ-Նազար: Մա՛հ թշնամիին:

Նազարին տակի նժոյգը, որ կը տեսնէ, թէ վրան ի՛նչ անպէտքին մէկն է նստած՝ կը խրխնջայ, գլուխը կ'առնէ ու առաջ կը նետուի, շիտակ դէպի թշնամիին բանակը: Զօրքերը կը կարծեն թէ Քաջ-Նազարը յարձակում գործեց, ուռա՛, կը պոռան ու իրենք ալ ետևէն կը յարձակին ամենայն սաստիկութեամբ: Նազարը, որ կը տեսնէ, թէ կարողանալու չէ ձիուն գլուխը պահել և քիչ է մնացեր, որ վար էյնայ, ձեռքը կ'երկարէ կ'ուզէ ծառի մը փաթթուի: Եկուր տե՛ս, որ ծառը փոտած է եղեր, գերանի շափ ճիւղը կը կոտրի, կը մնայ անոր ձեռքը:

Թշնամի զօրքերը, որ առաջուրնէ համբաւը լսեր էին ու անը իրենց սիրտն էր, աս ալ որ իրենց աչքովը կը տեսնեն, ալ մէջերնին ուժ չի մնար: Երեսնին կը դարձնեն ու փախի՛ր, հա՛ փախի՛ր, թէ մարդ

ես գլուխդ ազատէ, Քաջ-Նազարը ծառերը արմատա-
հան ընելով հիմա կը համնի...

Այդ օրը թշնամիէն ինչքան որ կը կոտորին՝ կը
կոտորին. մնացածները թուրերնին կը բերեն կը դը-
նեն Քաջ-Նազարի ոտքերուն տակը, կը յայտնեն ի-
րենց հպատակութիւնն ու հնազանդութիւնը:

Ու պատերազմի անեղ դաշտէն Քաջ-Նազարը ամ-
րոց կը վերադառնայ: Ժողովուրդը յաղթական կա-
մարներ կը կապէ. աննկարագրելի ոգևորութեամբ,
ուռաներով ու կեցցէներով, երգով ու երաժշտու-
թիւնով, աղջիկներով ու ծաղիկներով, պատգամա-
ւորութիւններով ու ճառերով դէմը կ'երթան: Այն
տեսակ փառք ու պատիւ, որ Նազարը մնացեր էր ապ-
շած ու շուարած:

Այսպէս առքով-փառքով ալ կը բերեն, կը հրա-
տարակեն իրենց թագաւոր ու կը բազմեցնեն թագա-
ւորական գահը: Քաջ-Նազարը կը դառնայ թագաւոր
ու կը տեսնէ, որ ամբողջ աշխարհքը իր բուռին
մէջն է:

Կ'ըսեն մինչև այսօր ալ դեռ կ'ապրի ու կը թա-
գաւորէ Քաջ-Նազարը: Եւ երբ քաջութեան, խելքի
ու շնորհքի մասին մօտը խօսք կը բանան, կը ծիծա-
ղի ու կ'ըսէ.

— Ի՞նչ քաջութիւն, ի՞նչ խելք, ի՞նչ շնորհք.
պարապ բաներ են բոլորը: Բանը մարդուս բախտն
է: Բախտ ունի՞ս, քե՛ֆ ըրէ...

Եւ կ'ըսեն թէ մինչև այսօր ալ քե՛ֆ կ'ընէ Քաջ-
Նազարը ու կը խնդայ աշխարհքի վրայ:

ԱՆՏԱՌԻՆ ՄԱՆՈՒԿԸ

Գրեց՝ Վ. Աղայեան

Անտառին խորը օրրոց մը կար կապուած և անոր
մէջը մանուկ մը դրուած: Մանուկը կուլար: Մայր
չկար քովը որ կաթ տար, հայր չկար որ պահպանէր
զինքը: Անտառին մէջ մարդ չկար:

Գթասիրտ եղնիկ մը՝ կաթնալից կուրծքով՝ օրրո-
ցին մօտ եկաւ իր ձագուկին հետ և տխուր ձայնով
ըսաւ երախային.

Միրուն երախայ, որք ես մնացեր,
Քո անբախտ մայրդ գերի են տարեր:
Ան գնաց, կորա՛ւ, ալ ետ չի դառնար,
Ալ կրկին անգամ քեզի ծիծ չի տար:
Ան քեզ փաթթեց լայն տերևներով,
Օրրոցին կապեց, «նանիկ» ըսելով.
Անիկա կուլար աղի արցունքով,
Վերջին օրօրը ան կ'ըսէր լալով.

«Օրօր, մանկիկա, օրօր
չովը կու գայ՝ ժած կուտայ,
Եղնիկը կու գայ՝ կաթ կուտայ,
Օրօր, գառնուկս, օրօր»...

Ահա եկեր եմ, որ քեզ կաթ տամ ես,
Պահեմ, պահպանեմ իմ ձագուկիս պէս:

Եղնիկը կաթ տուաւ երախային : Ան կշտացաւ
ու քնացաւ : Եղնիկը իր ձագուկը թողուց երախային
մօտ , իսկ ինքը գնաց արածելու մօտերը , որ կաթը
շատցնէ և գայ երկուքին ալ ծիծ տայ : Չագուկը մը-
նաց երախային մօտ , օրօրեց դայն և օրօր ըսաւ .

Օրօր , մանկիկս , օրօր ,
Մայրս մօրդ նման չէ ,
Ամէն խոտէ չի կրծեր ,
Ամէն ջուրէ չի խմեր ,
Ամէն գետնի չի նստիր ,
Ան սարէ սար ման կու գայ ,
Որք կը գանէ՝ ծիծ կուտայ ,
Օրօր , մանկիկս , օրօր . . .
Օրօ՛ր , որբուկս աղուոր :

Եղնիկը կուրծքը լեցուն հոտ դարձաւ անտառէն
ու կաթ տուաւ մանուկին ալ , ձագուկին ալ :

Ով որ տարիով կը մեծնար , մեր երախան օրով
կը մեծնար : Շատ չանցաւ , ան դուրս եկաւ օրրոցէն ,
օր մը չորեքթաթ տուաւ , միւս օրը ոտքի կանգնե-
ցաւ , քանի մը անգամ սահեցաւ , վար ինկաւ , բայց
շուտով ամրացաւ և սկսաւ եղնիկին ետեւէն վազել :

Թագաւոր մը անդաւակ էր : Երազին մէջ ըսին .
« Թագաւոր , Աստուած քեզի որդի մը պիտի տայ ան-
տառին խորը » :

Անգամ մը անդաւակ թագաւորը որսի ելաւ իր
որսորդներուն հետ : Շատ որոնեցին , ոչինչ չգտան ,
բայց երբ անտառին խորը հասան , հոն եղնիկի մը
հետքը գտան և անոր մօտ մանուկի մը սանատեղերը :

Ամէնը զարմացեր էին և չէին հաւատար որ ոտ-

նատեղերը մանուկի մը ըլլան . բայց թագաւորը իս-
կոյն յիշեց իր երազը և հրամայեց որսորդներուն , որ
մանուկի հետքովը քշեն ձիերը և ուր որ ըլլայ՝ գրտ-
նեն դայն :

Որսորդները գացին և երկու ժամ շանցած՝ աղ-
ուոր մերկ աղայ մը բերին թագաւորին առջև և պատ-
մեցին , թէ ինչպէս գտան դայն եղնիկի մը ծիծը ծը-
ծելու ստեն :

Թագաւորը շատ ուրախացաւ , գրկեց մանուկը ,
համբուրեց և անունը դրաւ Եղնորդի : Եղնորդին մեծ-
ցաւ թագաւորի պալատին մէջ , լաւ ուսում առաւ ,
վերջը դարձաւ թագաւոր և մեծ զօրքով գնաց իր
մայրը ազատեց գերու թեւէն :

ԵՐԵՔ ԹԻԹԵՈՆԻԿ

Թարգմ. Օրսմանի:

Անգամ մը կարմիր, ճերմակ ու դեղին երեք թիթեռնիկներ զիրար հաւնեցան ու ընկերացան: Անոնք ամէն օր միշտ միմիանց հետ, տաք արևին տակ, ուրախ ու գո արթ կը թռչկոտէին: Երբեմն ծաղիկներուն բարև կուտային, կը համբուրուէին, անոնց շորս կողմը կը դառնային շարունակ. երբեմն ալ անոնց հրաժեշտ տալով կ'երթային ուրիշ ծաղիկներու քով նոյնը կրկնելու:

Բոլոր ծաղիկները, ուրախ և գոհ սրտով, իրենց գունաւոր թերթիկները կը բանային թիթեռնիկներուն առջև, սիրով կ'ընդունէին գանոնք, իրենց անուշ բուրմունքով կը կշտացնէին և ճամբու կը դնէին:

Օր մը անոնք, անհոգ ու գուարթ, ուրախ խաղերով, բոյնէն հեռացան և սասաիկ անձրևի մը բռնը ուեցան: Անոնց թևերը թրջուեցան, ամբողջ մարմինով դողալ սկսան: Ի՞նչ պիտի ընէին խեղճ ընկերները, քանի որ բոյնը շատ—շատ հեռու էր, թռչիլն ալ դժուար և վտանգաւոր: Այս ու այն կողմը ինկած էին տեղ գտնելու համար, երբ խոտերուն մէջ տեսան մեծ կակաշ մը. քովը գացին և միասին ըսին.

— Կարմիր կակաշ, բարի եղիւր, թերթիկներդ քիչիկ մը բաց և մեզի համար տեղ ըրէ. տե՛ս, ինչպէս թրջուած ենք, ամբողջ մարմնով կը դողանք:

— Իմ թերթիկներս միշտ ալ պատրաստ են կարմիր թիթեռը հիւրասիրելու համար, ան իմ գոյնէս է, ըսաւ կակաշը, բայց միւսները ես չեմ կրնար պատասպարել:

— Երբոր չես ուզեր բոլորիս տեղ տալ, ըսաւ կարմիրը, ես ալ չեմ կրնար քեզի հիւր ըլլալ, աւելի լաւ է ուրիշ տեղ երթանք:

Անոնք հեռացան, քիչ ետքը տեսան շուշան մը:

— Աղւուր շուշան, համեստ ծաղիկ, բարի եղիւր, թերթիկներդ քիչիկ մը բաց, երեք թրջուած թիթեռնիկներուս անկիւն մը տուր:

— Իմ թերթիկներս միշտ ալ պատրաստ են ճերմակ թիթեռը հիւրասիրելու համար, միւսները չեմ կրնար պատասպարել. — ըսաւ շուշանը:

— Եթէ այդպէս է, քովդ չեմ մնար, ըսաւ ճերմակ թիթեռը բարկացած, աւելի լաւ է ուրիշ տեղ երթանք:

— Նորէն հեռացան և այս անգամ տեսան դեղին նարգիլ մը:

— Նարգիլ, այ՛ն նարգիլ, արդեօք չե՞ս կրնար յոգնած, թրջուած ու տանջուած երեք քոյրերուս տեղ մը, անկիւն մը շնորհել, օգնել մեզի:

— Ցաւով կ'ըսեմ, երեք քոյրերդ ալ չեմ կրնար պատասպարել, բայց դեղին թիթեռը կրնայ մնալ, ըսաւ նարգիլը:

Եթէ այդպէս է, քու քովդ ալ չենք մնար, աւելի աղէկ է երեք քոյրերով միասին ըլլանք, միասին թրջուինք, միասին մեռնինք՝ քան թէ բաժան—բաժան, իրարմէ հեռու և անընկեր մնանք. — ըսին թրջուած քոյրերը միասին և նորէն թուան:

Արևը բարձրէն այս ամէնը լսեց, աչքով տեսաւ. ան շատ հաւնեցաւ երեք քոյրերուն սէրն ու միու-

թիւնը, ասոր համար ալ տաք ճառագայթներով ամպերը ցրուեց, անձրևը հեռացուց և խկոյն չորցուց ու աղէկ մը տաքցուց թիթեռնիկները :

Երեք քայրերը շնորհակալ եղան բարի արևին, նորէն վեր թռան, շա՛տ ու շա՛տ խաղացին և, ուրախ ու զուարթ, երեքն ալ միասին տուն դարձան :

Վ Ե Ր Ձ